

ЗМІСТ

Урочисте засідання
(Середа, 6 грудня 2017 року)

Виступ Голови Верховної Ради України А.В. ПАРУБІЯ	...3
Виголошення привітання Президента України	...7
Виступ Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу М. ДЖЕМІЛЄВА	...9
Виступ Голови Меджлису кримськотатарського народу Р.А. ЧУБАРОВА	...13
Виступ заступника голови Конституційної комісії В.Г. БУТКЕВИЧА	...17
Виступ голови Духовного управління мусульман Автономної Республіки Крим А. РУСТЕМОВА	...21
Виступ віце-президента Всесвітнього конгресу кримських татар М. ШАХІНА	...22
Заключне слово Першого заступника Голови Верховної Ради України І.В. ГЕРАЩЕНКО	...24

**УРОЧИСТЕ ЗАСІДАННЯ,
присвячене 100-річчю проведення першого
Курултаю кримськотатарського народу**

*Сесійний зал Верховної Ради України
6 грудня 2017 року, 15 година 13 хвилин*

Веде засідання Голова Верховної Ради України
ПАРУБІЙ А.В.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Доброго дня, шановні народні депутати України, шановні гості Верховної Ради України! В урочистому засіданні Верховної Ради України беруть участь народні депутати України, президенти України Леонід Макарович Кравчук і Віктор Андрійович Ющенко (*Оплески*), члени Кабінету Міністрів України, народні депутати України попередніх скликань, Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу, Голова та члени Меджлісу кримськотатарського народу, представники дипломатичного корпусу, засобів масової інформації.

Шановні народні депутати України! Шановні гості Верховної Ради України! Урочисте засідання Верховної Ради України, присвячене 100-річчю проведення першого Курултаю кримськотатарського народу, оголошується відкритим (*Оплески*).

(Лунає Державний Гімн України).

(Лунає Національний гімн кримськотатарського народу).

Веде засідання Перший заступник Голови Верховної Ради України **ГЕРАЩЕНКО І.В.**

ГОЛОВУЮЧА. Шановні гості! Шановні народні депутати України! Зараз до слова запрошується Голова Верховної Ради України Андрій Парубій. Просимо, пане Андрію (*Оплески*).

ПАРУБІЙ А.В., Голова Верховної Ради України (загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, політична партія «Народний фронт»). Вельмишановні учасники урочистого засідання Верховної Ради України! Високодостойні панове президенти України! Вельмишановний пане Прем'єр-міністре України! Високодостойні лідери кримськотатарського народу! Шановні народні депутати України! Високоповажні муфтії! Шановні представники дипломатичного корпусу та міжнародних організацій! Шановні співвітчизники!

«Ніде по всій Україні не зустрічали українського війська з таким ентузіазмом, з такими оваціями і з таким захопленням, як робило це населення Сімферополя. Всі вулиці були прикрашені квітами і переповнені публікою...» – це цитата зі спогадів сотника Армії УНР Бориса Монкевича про вступ у Сімферополь Запорозького корпусу Армії Народної Республіки під командуванням полковника Петра Болбочана, який 24 квітня 1918 року за підтримки кримськотатарських ескадронів звільнив Крим від більшовиків.

У січні 1918 року Кримська Народна Республіка, проголошена Курултаєм у грудні 1917-го, була знищена, а Крим окупований російсько-більшовицькими агресорами. У Криму почався жахливий терор. Російські окупанти розстріляли лідера кримських татар Номана Челебіджихана, який намагався домовитися з ними про припинення бойових дій. Однак вже у квітні 1918 року Армія Української Народної Республіки повернула на Кримський півострів мир та спокій, повернула волю всім корінним народам.

Вражають паралелі між подіями столітньої давнини і сучасними. Російська окупація Криму у 1918 році і сучасна окупація нічим не відрізняються. Тодішня і сучасна окупації – це страх, терор і залякування. Переслідуються українці і кримські татари. Тоді окупанти відразу жорстоко розігнали кримськотатарський Курултай, а в сучасному Криму Меджліс кримськотатарського народу проголошений російськими окупантами екстремістською організацією та заборонений. І тоді, і тепер російський агресор у Криму забороняє діяльність українських патріотичних організацій, татарських національних об'єднань, під утисками перебувають і віряни українських християнських церков, і мусульмани. Проте я переконаний: як українські воїни

звільнили Крим тоді, у квітні 1918 року, так ми звільнимо Крим і тепер (*Оплески*).

Ми також пам'ятаємо, що Верховна Рада України 12 травня 2016 року провела декомунізацію, і 75 населеним пунктам та районам Кримського півострова повернуто історичні назви. Я знаю, як ви пишетеся цим рішенням. І я пишаюся цим важливим державницьким рішенням українського парламенту. Декомунізація Криму – це також крок до його деокупації.

Дорогі кримчани! Ми – з вами! Ми не забуваємо про вас, і я впевнений: Крим повернеться додому, у велику українську родину, бо Крим – це Україна! (*Оплески*).

Історичні долі українського та кримськотатарського народів нерозривно пов'язані та багато в чому схожі між собою. Наші народи єднають споконвічна жага свободи, незламна воля зберігати та розвивати власну національну самобутність, а також виснажлива боротьба за право жити вільно та гідно на власній землі.

17 березня цього року в цьому залі відбулося урочисте засідання Верховної Ради України з нагоди 100-річчя Української революції 1917-1921 років і створення першого українського парламенту – Української Центральної Ради. Саме під час Української революції було продемонстровано можливість цивілізованого, демократичного об'єднання територій у єдину суверенну державу, проголошено незалежність України. Ця доба стала вершиною національно-визвольної боротьби, відродження української нації та одним із найскладніших періодів в історії українського народу у ХХ столітті.

Ми пам'ятаємо також про історичні події, що відбувалися 100 років тому, 1917 року, в межах сучасних кордонів України, – національне відродження кримськотатарського народу. У березні 1917 року в Сімферополі було скликано Всекримський мусульманський з'їзд, який обрав Тимчасовий кримський мусульманський виконавчий комітет на чолі з Номаном Челебіджиханом.

«Українську Раду відвідала делегація мусульман, яка звернулася з проханням підтримати їхнє прагнення до встановлення автономії Криму. Мусульмани висловлюють побажання про територіальне приєднання Криму до України» – це цитата з газети «Голос татар» за 29 липня 1917 року.

Курултай, 100-річчя проведення якого ми сьогодні урочисто відзначаємо, розпочав своє перше засідання 9 грудня 1917 року о 14 годині в Залі суду Ханського палацу в Бахчисараї, після здійснення намазу.

Перший український парламент – Українська Центральна Рада привітала початок роботи Курултаю телеграмою.

За підсумками першого Курултаю кримськотатарського народу було проголошено Кримську Народну Республіку, сформовано національний уряд, затверджено символіку та ухвалено «Кримськотатарські основні закони» – першу Конституцію Криму.

Мало хто знає, але кримські татари стали найпершою мусульманською нацією, яка надала виборчі права жінкам ще до того, як це зробили багато християнських націй Європи (*Оплески*).

Перший Курултай, обравши кримськотатарський уряд – Директорію, підкреслив, що не зазіхає на права інших народів, які населяли Крим. Нагадаю слова одного з організаторів першого Курултаю, першого голови кримськотатарського національного уряду Номана Челебіджихана:

«На Кримському півострові ростуть різнокольорові троянди, лілії, тюльпани. У кожної з цих витончених квітів є своя особлива краса, свій особливий ніжний аромат. Ці троянди, ці квіти – народи, що живуть у Криму: татари, росіяни, вірмени, євреї, німці та інші. Мета Курултаю – зібравши їх разом, скласти з них красивий і витончений букет, заснувати на прекрасному острові Крим справжню цивілізовану Швейцарію. Курултай думає не тільки про кримських татар, а про всі народи, які протягом століть по-братськи живуть разом з ними. Курултай запрошує їх працювати разом і буде йти з ними пліч-о-пліч».

Кримська Народна Республіка стала першою у світі тюркською республікою, і навіть Турецька Республіка була проголошена шістьма роками пізніше.

Наприкінці січня 1918 року більшовики захопили весь Крим, оголосили про розпуск Курултаю і Ради народних представників та влаштували на півострові масовий терор, який супроводжувався погромами татарських селищ.

Кримська Народна Республіка проіснувала лише кілька тижнів і залишилася в історії як свідчення того, що кримськотатарський

народ усвідомлює себе суб'єктом історії, корінним народом півострова, а Крим – невід'ємною частиною України (*Оплески*).

Розпочатий російськими окупантами у 1918 році терор продовжився у 1944-му. Тоді у хворій уяві кривавого диктатора Сталіна з'явилася ідея депортації цілого народу. Українці, які пережили Голодомор, розстріли, репресії, депортації, глибоко розуміють та поділяють біль кримських татар. Протягом кількох днів у травні 1944 року з Криму було депортовано майже 200 тисяч невинних кримських татар.

Повернення на Батьківщину кримських татар почалося лише наприкінці 1980-х, але насправді волю на власній землі кримські татари отримали лише з проголошенням незалежності України 1991 року. Здавалося, що нарешті можна вільно та гідно жити на рідній землі. Однак у 2014 році кримська земля знову стала об'єктом зазіхань російського загарбника. Знову кримськотатарський народ, поряд з українцями, зазнає переслідувань та дискримінації на рідній землі.

Попри всі нещастя та важкі випробування, що випали на долю кримськотатарського народу, він зміг не тільки вистояти, а й проніс через усі роки поневірянь та депортації свою щирю любов до рідної землі, зберіг свої прекрасні традиції, рідну мову. Зберіг свій власний неповторний шлях миру, добра та розвитку, яким ішли його предки.

Як я вже зазначив на початку виступу, складна та багато в чому трагічна історія двох народів – українців та кримських татар – має багато спільного. В обох народів відбирали державність та рідну землю, культуру і мову, але народи вистояли. Спільно. Ми – єдині. Ми – єдиний Український народ. Ми – громадяни єдиної незалежної і неподільної України (*Оплески*).

І зараз, у цей скрутний для всіх нас час, попри всі внутрішні та зовнішні виклики, які стоять перед нашою країною, надзвичайно важливе зміцнення цієї єдності – внутрішньої єдності нашого народу. Єдності, яка є запорукою нашої перемоги та майбутнього процвітання України – могутньої демократичної, правової європейської держави!

Вітаю вас, друзі, із 100-річчям першого Курултаю кримськотатарського народу! Слава кримськотатарському народу! Слава Україні! (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧА. Дякуємо шановному Голові Верховної Ради України за ґрунтовний історичний виступ і такі важливі паралелі в сучасній історії України.

Веде засідання Голова Верховної Ради України
ПАРУБІЙ А.В.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Слово надається Представнику Президента України у Верховній Раді України, народному депутату України Ірині Степанівні Луценко для виголошення привітання Глави Української держави. Будь ласка, пані Ірино (*Оплески*).

ЛУЦЕНКО І.С., *представник Президента України у Верховній Раді України (загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, партія «Блок Петра Порошенка»).* «Шановні співвітчизники! Сьогодні ми відзначаємо пам'ятну подію – 100-річчя від часу проведення першого Курултаю – національного зібрання кримськотатарського народу.

«У цей день наше політичне життя, яке обірвалося півтора століття тому, знаходить воістину нове народження», – такими історичними словами муфтії Криму Номан Челебіджихан у 1917 році відкрив перший Курултай кримськотатарського народу.

За його підсумками було проголошено Кримську Народу Республіку, сформовано уряд, ухвалено Конституцію, яка відмінила станові привілеї та проголосила основоположні демократичні права і свободи, що полягали передусім у рівноправності усіх мешканців Криму, наданні прав жінкам нарівні з чоловіками.

Знаменним є те, що у церемонії відкриття зібрання взяла участь делегація Української Центральної Ради.

І хоча мрія розбудувати проголошену республіку була розтоптана більшовиками, які розпочали кривавий терор, перший Курултай став вагомою віхою в історії Криму і всієї України.

Нинішня анексія Криму Росією, що марить імперськими амбіціями, знову принесла на півострів ворожнечу і страх, утиски та репресії проти кримських татар, українців, представників інших національностей – усіх, хто залишається вірними Українській державі.

Україна докладає значних зусиль для відновлення суверенітету і територіальної цілісності, захисту своїх громадян на загарбаних Російською Федерацією територіях. Ми наполегливо діємо політичними методами, передусім на міжнародному рівні, звертаючись до Організації Об'єднаних Націй, Міжнародного кримінального суду, інших міжнародних та європейських інституцій з метою справедливого покарання агресора.

Розпочато роботу над створенням у Криму національної автономії кримських татар у складі суверенної і незалежної Української держави.

Очікую найближчим часом від робочої групи Конституційної комісії напрацьованих та узгоджених змін і доповнень до розділу Х Конституції України, що мають законодавчо закріпити статус такої автономії, у якій будуть забезпечені рівні права і свободи як кримських татар, так і представників інших етносів, що проживають на півострові. А у подальшому сподіваюся на мудре і зважене рішення народних депутатів України у цьому надзвичайно важливому питанні.

Переконаний, що досвід героїчної боротьби кримськотатарського народу за свої права і свою рідну землю, його висока організованість та єдність з українською нацією у розбудові Української держави стануть переконливими чинниками відновлення державного суверенітету у Криму, успішного розвитку України в сім'ї розвинених демократичних європейських країн. Слава Україні! Петро Порошенко» *(Оплески)*. Дякую.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Дякую.

Шановні учасники урочистого засідання, я передаю слово для ведення урочистого засідання Першому заступнику Голови Верховної Ради України Ірині Геращенко. Будь ласка, пані Ірино.

Веде засідання Перший заступник Голови Верховної Ради України **ГЕРАЩЕНКО І.В.**

ГОЛОВУЮЧА. Дякую, шановний пане Голово. Просто інформуємо, що в шановного Голови Верховної Ради України сьогодні дуже багато дипломатичних зустрічей. І, повірте, немає жодної зустрічі ані Голови Верховної Ради України, ані його заступників, ані, звичайно,

Президента чи очільника уряду, на якій не порушувалося б питання неприпустимості анексії Криму, повзучої анексії Донбасу. Питання повернення Криму стоїть на порядку денному.

Ми продовжуємо наше засідання. І зараз слово надається нашому шановному колезі народному депутату України, Уповноваженому Президента України у справах кримськотатарського народу, лідеру кримськотатарського народу Мустафі Джемілеву, без сумніву, найавторитетнішому депутату українського парламенту (*Оплески*).

ДЖЕМІЛЄВ М., Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу (загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, партія «Блок Петра Порошенка»). Вельмишановна головуєча! Вельмишановні президенти України! Шановні народні депутати, запрошені, гості та телеглядачі, зокрема наші співвітчизники і співгромадяни на тимчасово окупованих територіях!

Сьогодні дуже важлива подія в житті кримськотатарського народу. Я знаю, що зараз у Криму тисячі й тисячі наших громадян дивляться наше засідання через онлайн-трансляцію телеканалу «АТР». Тому з вашого дозволу, шановна головуєча, я хотів би свій виступ зробити кримськотатарською мовою. Оскільки не всі в цьому залі достатньо володіють кримськотатарською мовою – мовою іншого корінного народу України, то прошу вас взяти навушники, щоб слухати синхронний переклад українською. Щоб не створювати труднощів для нашого перекладача, я постараюся чітко дотримуватися тексту, не робити якихось експромтів.

Вельмишановні народні депутати України і делегати другого Курултаю кримськотатарського народу! Високоповажні гості! Рівно 100 років тому, коли після 135-річної окупації Криму Росією і повалення царського режиму народи імперії, що розпалася, отримали право вільно висловлювати свою волю і думки, кримські татари здійснили відчайдушну спробу реалізувати своє законне право на самовизначення на своїй землі. Передовсім вони відродили свій традиційний представницький орган – Курултай, тобто національний парламент, який проголосив Кримську Народну Республіку.

У статті 1 Конституції Кримської Народної Республіки мовилося, що всі етноси у Криму мають право на самовизначення в рамках єдиної республіки. Чітко визначалося й те, що форма управління та

склад керівництва мають бути визначені крайовим засновницьким зібранням, на яке запрошувалися представники всіх національних організацій півострова. Лідер Курултаю і глава Кримської Народної Республіки Номан Челебіджихан у своїх виступах говорив про те, що розглядає етноси, які проживають у Криму, як різноманітні квіти, поєднані у чудовий букет, які разом забезпечать процвітання Криму.

Кримські татари в особі свого представницького органу перед загрозою більшовицької навали, що насувалася, марно намагалися консолідувати всі сили півострова для запобігання цій загрозі. Їхні зусилля не були успішними.

Виховані в дусі імперської зневаги і ворожості до будь-якого іногородця, російські політичні сили в Криму не могли змиритися з тим, що у кримських татар мають бути рівні права з представниками корінного народу, і вони продовжували торочити про «неделимость матушки России». Певною мірою їх заколисували чутки, що поширювалися більшовицькими матросами в Севастополі, про те, що ті в Криму нікого не чіпатимуть, а воюватимуть лише з татарами. Щоправда, була ще певна підтримка з боку нечисленних у Криму сил українських націоналістів. Тому військові формування кримських татар стали практично єдиною силою, яка чинила якийсь спротив просуванню більшовицьких сил на початку січня 1918 року.

Проте сили були геть нерівними. Під час кровопролитних боїв під Бахчисараєм, які тривали півтора дня, 12-13 січня 1918 року, кримськотатарський ескадрон було знищено силами більшовиків, які кількісно переважали в 10 разів. У Криму запанував червоний терор, обіцянки не чіпати нікого, крім кримських татар, звісно, теж були швидко забуті.

Було розстріляно або заживо втоплено в Чорному морі тисячі й тисячі людей, у тому числі палких прихильників «неделимой матушки России». Був арештований, запроторений до севастопольської в'язниці, а потім 23 лютого розстріляний та кинутий у море і голова кримськотатарського Курултаю, голова уряду Кримської Народної Республіки, поет, автор Національного гімну кримськотатарського народу Номан Челебіджихан.

Після остаточного встановлення радянської влади у Криму 1920 року більшовики з пропагандистською метою, а саме для привернення симпатій тюркського та ісламського світу, 18 жовтня 1921 року створили національну територіальну республіку – Кримську АРСР,

у якій державною мовою, поряд із російською, була кримсько-татарська мова. Деякі діячі Курултаю, які вижили, навіть отримали високі посади в цій республіці.

Однак це тривало зовсім недовго. Вже наприкінці 1920-х років, після розстрілу глави Республіки Велі Ібраїмова, почався масовий відстріл або відправлення у винищувальні радянські табори майже всієї національної інтелігенції та передовсім колишніх делегатів Курултаю. Тому можна сказати, що сьогодні ми відзначаємо 100-річчя розстріляного кримськотатарського Курултаю.

Минули роки. У 1991 році, через 70 років після встановлення радянської влади в Криму, через 47 років після геноциду і тотальної депортації 1944 року, кримські татари, переважна більшість яких знаходилися в місцях заслання, скориставшись свободами Горбачовської перебудови, зуміли провести демократичні вибори своїх делегатів і скликати в Сімферополі другий Курултай кримськотатарського народу. Серед інших документів другий Курултай ухвалив Декларацію про національний суверенітет кримськотатарського народу на своїй історичній Батьківщині.

На цьому Курултаї був обраний вищий представницько-виконавчий орган – Меджліс кримськотатарського народу, а потім вже у всіх місцях проживання кримських татар були обрані місцеві та регіональні меджліси. Як і слід було очікувати, радянська влада одразу оголосила Курултай і Меджліс антирадянськими та екстремістськими організаціями. Щоправда, розгорнути репресії проти Курултаю радянській владі вже було не сила – вона сама вже перебувала на порозі смерті.

Після розпаду Радянського Союзу нова влада Російської Федерації висловила готовність визнати Курултай як єдиний вищий представницький орган, обіцяла навіть значну допомогу у вирішенні соціальних проблем народу, але за умови, що кримські татари підтримають указ, який тоді готувався, про денонсацію Указу Верховної Ради СРСР про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР, виданого 1954 року. Безумовно, ми не могли погодитися на це, і домовленості не було досягнуто. Тому протягом наступних років російські спецслужби і пропагандистський апарат працювали на дискредитацію системи національного самоврядування кримськотатарського народу, на внесення розколу в середовище кримських татар. Надаючи потужну підтримку проросійським силам у Криму, російські

засоби масової інформації постійно намагалися залякати мешканців Криму і всієї України сепаратизмом кримських татар, звинувачуючи їх то у планах відокремитися від України і приєднатися до Туреччини, то у спробах створити в Криму другу Чечню, а то навіть у намірах наслідувати приклад Косова.

Всупереч очікуванням кримських татар Курултай не був визнаний і Україною, хоча Україна з перших днів своєї незалежності оголосила курс на повернення кримськотатарського народу і відновлення всіх його прав. Причини висувалися різні, але переважало небажання викликати невдоволення проросійської частини населення Криму і самої Росії. У результаті деякі керівники держави не приховували своїх побоювань стосовно до кримських татар, які посилено поширювала російська пропаганда. Багато соціальних, земельних, освітніх, культурних і правових проблем корінного народу, проблеми повного їх повернення на свою історичну Батьківщину десятиліттями не вирішувалися. На жаль, на той час це була реальна ситуація, з якою стикалися люди. І якщо якісь проблеми на той час і були вирішені, та переважно завдяки єдності і консолідації народу, який в умовах відносної демократії повною мірою міг відстоювати свої права.

Досить сказати, що більше двох десятків років кримські татари не могли домогтися ухвалення Закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». Цей закон ухвалили лише після Революції Гідності та окупації Криму російськими військами.

Нині більшість експертів схиляються до думки, що якби Україна здійснювала в Криму виважену і системну політику, якби статус Криму відповідав праву корінного народу на самовизначення, а не був якоюсь аморфною республікою-гуртожитком, то його окупація в 2014 році була б якщо не повністю виключена, то принаймні вкрай ускладнена.

Революція Гідності багато змінила в нашій країні. Значно змінився погляд на Крим та проблеми корінного народу і загалом у суспільстві, і у вищих ешелонах влади. Виступаючи на вечорі-реквіємі у зв'язку з 72-ю річницею депортації, Президент України сказав: «Ми хоч із запізненням, але усвідомили необхідність створення в Криму національної автономії кримських татар з повним гарантуванням рівних прав і свобод етнічних українців, росіян та інших етносів півострова».

Ми дуже сподіваємося, що зміни до розділу Х «Автономна Республіка Крим» Конституції України, розроблені робочою групою Конституційної комісії, будуть ухвалені Верховною Радою України, і справедливість стосовно корінного народу Криму восторжествує.

Вічна пам'ять полеглим делегатам першого Курултаю кримськотатарського народу 100 років тому. Слава кримськотатарському народу! Слава Україні! (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧА. Дякуємо, шановний Мустафо-ага, дуже дякуємо вам за цю можливість почути кримськотатарську мову у стінах українського парламенту, це чудово.

Шановні колеги, друзі, продовжуємо наше урочисте засідання. Зараз до вашої уваги буде демонструватися відеосюжет, присвячений 100-річчю першого Курултаю кримськотатарського народу. Прошу вашої уваги.

(Трансляція відеосюжету).

ГОЛОВУЮЧА. Шановні колеги, я запрошую до слова Голову Меджлісу кримськотатарського народу, президента Всесвітнього конгресу кримських татар, нашого шановного колегу народного депутата України Рефата Чубарова (*Оплески*).

ЧУБАРОВ Р.А., Голова Меджлісу кримськотатарського народу (загальнодержавний багатомандатний виборчий округ, партія «Блок Петра Порошенка»). Вельмишановна пані головуюча! Вельмишановні панове президенти України, прем'єр-міністри України, віцепрем'єр-міністри, члени уряду України! Ürmetli Mustafa Ağa! Високостойні муфтії, духовні отці, вчителі! Пані та панове! Проведення урочистого засідання Верховної Ради України з нагоди 100-річчя першого Курултаю кримськотатарського народу за участю провідних українських політиків, народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, делегатів чинного Курултаю кримськотатарського народу шостого скликання, членів Меджлісу кримськотатарського народу, представників кримськотатарської діаспори з Литви, Польщі, Румунії, Туреччини, шановних іноземних дипломатів свідчить про

кардинальні зміни в розумінні ролі і місця кримськотатарського народу у сьогоднішній та майбутньому Української незалежної держави.

Але, скажете ви, чому це сталося лише тоді, коли наша рідна земля – Крим – потрапила під тимчасову російську окупацію? Так, це правда. Однак переконаний, що кримськотатарський народ за підтримки української нації, Української держави, складовою частиною якої є Крим, пройде і через це випробування.

У багатьох кримськотатарських оселях по всьому світові, думаю, у кожній домівці в рідному Криму завдяки прямому мовленню українських телеканалів, зокрема «АТР», вся увага зараз прикута до нашого засідання, і не лише кримських татар, а й етнічних українців, багатьох інших, хто не сприйняв і ніколи не прийме російську окупацію, всіх, хто залишається в Криму вірним своїй рідній землі, своїй Українській державі. Я хочу від усіх нас привітати наших співвітчизників та співгромадян, які в умовах російської окупації, постійних гонінь та репресій зберігають рідну землю, охороняють Крим і чекають на нас, на Україну, разом з поверненням якої у Криму відновляться справедливість і правда.

Я хочу, щоб ми привітали весь наш народ, який зараз в окупованому Криму, на рідній землі, чекає на нас. Той час, коли ми повернемося на землю, вільну від окупантів, коли відновиться суверенітет Української держави, буде найщасливішим для нас. Я хочу, щоб вони це бачили (*Оплески*). Дякую.

На самому початку нашого урочистого засідання разом з нами були наші герої – заступники Голови Меджлісу Ахтем Чийгоз та Ільмі Умеров. Зараз їх немає, вони вже полетіли. Завтра зранку у Відні відбудеться зустріч міністрів закордонних справ держав – членів ОБСЄ, і вони матимуть з ними зустріч, на якій говоритимуть про те, як нам повернути український суверенітет над кримською землею. Я кажу це для того, щоб вкотре з цієї трибуни наголосити, що всі, хто там, у Криму, зберігає гідність, хто не схиляє голову, всі вони є справжніми героями! І просив би, щоб ми їм поаплодували (*Оплески*).

Дозволю собі попросити вас подумки перенестися на 100 років тому. На початку 1917 року розпадається велика за розмірами Російська імперія, у складі якої перебували десятки й десятки поневолених народів. І зрозуміло, що народи тієї імперії, які почувалися самодостатніми, які зберігали історичну пам'ять про своє гідне майбутнє,

не могли не спробувати скористатися цим розпадом як наданим їм історичним шансом на своє відновлення.

Українці і кримські татари не стали винятком. Тим паче що багато кримських татар зберігали пам'ять, яка передавалася з покоління в покоління, про втрату ними своєї багатовікової державності – Кримського ханства, що сталася внаслідок завоювання Криму Російською імперією у 1783 році. І хоча з моменту першої анексії Криму до подій 1917 року, що передували першому Курултаю кримськотатарського народу, минуло лише 134 роки, Крим зазнав катастрофічних ударів. Майже весь моноетнічний склад населення Криму було штучно змінено російською колоніальною владою шляхом агресивного витіснення корінного народу за межі півострова.

Попри це, на початку 1917 року кримські татари, об'єднавшись навколо впливової групи молодих представників народу – послідовників реформаторських ідей, які пропагував великий кримськотатарський просвітник Ісмаїл Гаспринський, заявили впевнено на весь світ: кримські татари мають право і спроможні вирішувати власну долю. Очолив ці процеси високоосвічений 32-річний юрист і богослов, муфтії Криму Номан Челебіджихан.

Будучи добре обізнаними про революційний підйом українського народу, а також знаючи, що українці так само перебували під гнітом Росії, очільники кримських татар намагалися знайти порозуміння з Українською Центральною Радою в Києві, що стала представницьким органом українських демократичних сил і очолила національно-демократичну революцію в Україні. Але особливих успіхів у цьому напрямі досягнуто не було, зокрема через те, що не домовилися щодо можливого територіального приєднання Криму, за умови збереження ним певної автономії, зважаючи на наявність його корінного народу.

Отже, тоді, 100 років тому, рішення щодо об'єднання зусиль задля подальшої спільної боротьби, у тому числі проти зовнішніх ворогів, досягнуто не було. У результаті, як засвідчила історія, на довгі десятиліття програли і українці, і кримські татари.

Якщо виходити з того, що історія ніколи нікого нічому не вчить, то доводиться погодитися, що це стосується і нашого покоління. Відновлення в лютому 1991 року кримської автономії на умовах Москви і в інтересах лише російської етнічної спільноти, за повного ігнорування інтересів етнічних українців, які проживають на півострові, за абсолютного ігнорування прав кримськотатарського народу,

який тільки-но почав повертатися на свою Батьківщину з місць вигнання, стала катастрофічною помилкою незалежної України. Ми зобов'язані якомога швидше виправити цю ганебну помилку.

І ми розпочали цю роботу. Частиною Конституційної комісії за прямої участі членів Меджлису кримськотатарського народу щойно розроблений законопроект про внесення змін до розділу Х «Автономна Республіка Крим» Конституції України. Безумовно, через лічені дні цей проект буде публічно обговорюватися серед різних верств українського суспільства, особливо в кримськотатарському середовищі, на засіданнях Меджлису кримськотатарського народу. Я знаю, що сьогодні тут буде мати виступ заступник голови Конституційної комісії, голова робочої групи, яка підготувала ці зміни, професор Володимир Буткевич. Можливо, він зупиниться на цих моментах.

Хотілося б, аби якомога швидше, ще цієї сесії, Президент України за поданням Конституційної комісії вніс цей законопроект на розгляд Верховної Ради, а Верховна Рада України більшістю голосів (226 і більше) направила його на розгляд Конституційного Суду України, щоб потім повернутися до цього питання на наступній сесії. Ми переконані в тому, що переформатування Кримської автономії, надання їй змісту, що випливає з безумовного права кримськотатарського народу на самовизначення на власній землі у складі Української держави, є найкоротшим шляхом до деокупації Криму і відновлення державного суверенітету України на Кримському півострові.

Я хотів би з цієї трибуни від імені всіх учасників нашого урочистого зібрання ще раз подякувати всім тим у Криму, хто зберігає власну гідність, хто не схиляє голову перед російськими окупантами, хто надає підтримку один одному. Сьогодні більше 50 наших людей перебувають у в'язницях. Ми хочемо висловити підтримку їхнім сім'ям, більше 110 дітей із цих родин потребують нашої допомоги, і ми будемо об'єднувати зусилля всіх наших друзів для того, щоб ця допомога вчасно до них надходила.

Ми робимо і надалі будемо робити все для того, щоб цілі і завдання, поставлені першим Курултаєм кримськотатарського народу, були виконані чинним складом Курултаю якомога швидше, і ми всі разом з достойними очільниками України зібралися на наше свято в Бахчисараї, на якому поставимо останню крапку в реалізації всіх тих планів і напрацювань, які зараз втілюються в життя. Це обов'язково

відбудеться, і це буде в такі короткі строки, що ми всі будемо не лише свідками, ми будемо тими, хто це буде реалізовувати.

Хочу привітати весь кримськотатарський народ, всіх наших сусідів у Криму, тимчасово окупованому Росією, все українське суспільство з дуже пам'ятною і знаменною подією в житті України – 100-річчям першого Курултаю кримськотатарського народу. Ми обов'язково повернемося! Підвалини, закладені першим Курултаєм кримськотатарського народу, дають нам міцну основу для життя, для майбутнього у вільному Криму у складі незалежної Української держави. Слава кримськотатарському народові! Слава Україні! *(Оплески)*.

ГОЛОВУЮЧА. Дякуємо, шановний пане Рефате.

Запрошую до слова заступника голови Конституційної комісії, доктора юридичних наук, професора Володимира Буткевича. Вам надається 10 хвилин для виступу. Прошу всіх промовців дотримуватися регламенту. Дякую.

БУТКЕВИЧ В.Г., *заступник голови Конституційної комісії.* Шановна пані головуюча! Шановні учасники урочистого засідання! Сторіччя в житті народу – це як річниця в житті людини. Вона пам'ятає її всю, до деталей: як прожила, що доброго зробила собі і людям, яких поганих звичок не змогла позбутися. Лише підсумки на рівні народу підбиваються більш вимогливо, більш відповідально.

Щоправда, як свідчить історія, не кожен народ здатний нести відповідальність за скоєне проти інших народів. Сторіччя першого Курултаю кримськотатарського народу асоціюється з історією трьох народів: кримськотатарського як корінного народу Криму, українського і російського. Сто років тому вони були майже в однакових умовах, звільняючись від ярма царизму і феодалного гніту, але виношували, як виявилось, різні плани щодо інших двох народів.

Україна, за словами Грушевського, пропонувала кримським татарам «тісніше з'єднатися», оскільки російська революція призведе до розпаду імперії. Вона направила делегацію Української Центральної Ради для участі в церемонії відкриття першого Курултаю кримськотатарського народу.

Окрім направлення делегації, Українська Центральна Рада оголосила спеціальне звернення до делегатів Курултаю. Цитую слова кримськотатарських істориків:

«Одним из самых политически весомых оказалось послание Украинской Рады: «От имени населения всей Украины приветствуем татар Крыма, которые являлись нашими старыми славными союзниками еще во времена Крымского ханства. Отныне татары – законные хозяева Крымского полуострова, по признанию киевского Съезда народов».

Виступаючи після З'їзду народів у Києві на другому Всекримському з'їзді кримськотатарських громадських організацій, Номан Челебіджихан так оцінив його результати:

«Наш комітет вважав своїм обов'язком принести свої вітання також і Українській Раді. Цим самим ми підписувались під демократичним федеративним республіканським устроєм у державі. Само собою зрозуміло, що нас має цікавити питання про вигідність чи не вигідність з точки зору наших інтересів автономного управління в Україні. Комітет наш знайшов, що такий устрій цілком відповідає нашим інтересам».

Проте взаєморозумінню українців і кримських татар почала чинити рішучий опір Росія: спочатку Тимчасовий уряд, а потім більшовики. Різниця лише в тому, що Тимчасовий уряд Росії хоч трохи звертав увагу на реакцію світової спільноти, а більшовики віддавали перевагу крайнім заходам – вирізати, розстріляти, закатувати. Це стосувалося і українців, і кримських татар, хіба що перших було більше, тому й вирізати доводилося більше. Проти українців були кинуті банди Муравйова, проти кримських татар – Бели Куна, які в крові топили будь-який опір.

Кримським татарам про це зайве говорити, вони добре відчували на собі російську Іудину ласку майже два з половиною останніх століття. Саме російська окупація Кримського півострова відкинула кримськотатарський народ від його відомих досягнень кінця XVIII століття. Цей народ тоді знали у європейських столицях, не кажучи вже про мусульманський світ, краще, ніж Росію. Росія тоді не лише налагоджувала свої міжнародні відносини за допомогою кримських татар, а й часто зверталася до них з проханням, щоб вони їй у цьому сприяли.

Кримськотатарська матеріальна і духовна культура у XVIII столітті була об'єктом захоплення багатьох народів тодішньої Європи і мусульманського світу. І сьогодні витoki кримськотатарської архітектури і дизайну можна побачити на півдні Європи, в Середземномор'ї, у народів Північної Африки й Азії. Це стосується міської, сільської і садово-паркової архітектури.

Елементи кримськотатарського костюма, ремісництва, культури харчування, медицини і гігієни досить часто ставали об'єктами наслідування у європейських і мусульманських народів. Кримськотатарський епос, поезію, прозу намагалися придбати європейські і мусульманські правителі, і сьогодні вони збереглися у центрах культури Німеччини, Франції, Англії, Нідерландів, Ізраїлю, Болгарії, у країнах Арабського світу і далеко за межами тодішніх держав Європи, Азії й Африки. Своє вагоме слово у процесі розвитку світової цивілізації сказала і кримськотатарська наука.

Особливими симпатіями користувався кримськотатарський народ серед європейських і не тільки європейських народів. У 1774 році, тобто майже за 10 років до анексії півострова Росією, у Німеччині вийшла праця «Великий землеопис Бюшинга», в якій так характеризувався кримськотатарський народ: «Кримські татари – привітні і благородні, гостинні і мужні, чесні і добродушні, вони люблять справедливість, мають живий, здатний до сприйняття розум».

Після анексії Катериною II настає темний період російського мракобісся, аж до революції 1917 року. Але навіть ці роки в історії кримськотатарського народу були світлішими, ніж те, що було запроваджено більшовиками у XX столітті.

Як на випаленій землі, в пустелі де-не-де з'являються окремі рослини, так і в цей період кримськотатарський народ давав про себе знати, що його не знищили, що він бореться. Кримськотатарські світські школи з 1881 року були першими серед мусульман Росії, як і перша газета мусульман Росії, яка почала виходити з 1883 року за редакцією всесвітньовідомого просвітителя Ісмаїла-бея Гаспринського. Взагалі, загальну грамотність свого народу кримські татари підтримували до революції 1917 року.

Політика щодо кримських татар у радянський період, після появи більшовиків у Криму, не піддається сприйняттю нормальних людей,

а тому назву лише деякі з фактів. Я кажу «лише деякі з фактів», тому що злочинів, які вчинила російська влада проти кримськотатарського народу, вистачить на десять Нюрнберзьких процесів.

12 січня 1918 року – арешт кримськотатарського уряду разом з Челебіджиханом, понад 600 політичних діячів кримськотатарського народу, 125 очільників кримськотатарських ескадронів. Каткування, відрізання вух, носа, рук, статевих органів, розстріли і викидання в море, щоб позбавити народ можливості поховання.

Каткування Челебіджихана і звіряче вбивство в ніч з 22 на 23 лютого. Тіло також викинули в море, бо ж боялися навіть мертвим лідера кримськотатарського народу.

17-18 січня 1918 року – більшовики заборонили видання «Millet», «Голос татар» і газету, що видавалася Гаспринським з 1883 року (про яку я вже згадував).

Російська радянська політична м'ясорубка діяла до примітивного одноманітно, лякаючи насамперед своїх ідеологів і агітаторів кримськотатарським буржуазним націоналізмом. Вони ледь встигали придумувати імена все новим і новим репресивним заходам: «султан-галієвщина», «веліібраїмовщина», «контрреволюція *Milliy Firqa*», «кримськотатарська нацдемовщина», «кримськотатарський колабораціонізм» і тому подібне. За всіма цими божевільними «-ізмами» та «-івщинами» – десятки тисяч закатованих, розстріляних, вивезених у табори смертників.

Продовжувати цей перелік можна безкінечно. Хочу тільки про одне нагадати, що Нюрнберзький процес ще чекає на нинішніх очільників російської влади. І хай не думають, що вони зможуть пояснити тоді – не знали, не чули, не бачили. Вони понесуть такі ж покарання, які понесли фашистські злочинці після Другої світової війни. Дякую за увагу (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧА. Дякую вам, пане Володимире. І сподіваємося, що ваш прогноз обов'язково здійсниться.

І зараз я з радістю надаю слово голові Духовного управління мусульман Автономної Республіки Крим, муфтію Айдеру Рустемову. Запрошуємо вас до слова (*Оплески*).

РУСТЕМОВ А., голова Духовного управління мусульман Автономної Республіки Крим. Шановна пані головуюча! Saygılı milliy liderimiz Mustafa Ağa! Saygılı milliy Meclisi reisi Refat Ağa! Шановні члени уряду і народні депутати! Saygılı vatandaşlar! Я вітаю усіх вас, як тому нас вчить наша традиція: «Selâm aleyküm!».

Багато було сказано про політику Росії, я не буду повторювати, тільки підкреслю, що Росія ніколи не бажала бачити Україну вільною і незалежною. Росія ніколи не бажала бачити кримськотатарський народ вільним на своїй землі. Вона піддавала геноциду і українців, як у часи Голодомору 1932-1933 років, і кримських татар. І ця політика не зміниться. Як каже наше народне прислів'я: «На воду не опирайся, врагу не верь».

Але кримськотатарський народ щораз витримував, виживав і відроджувався. Вбивали його еліту, інтелігенцію, але він поставав знову і знову. Завдяки чому? На мою думку, завдяки вірі в Бога, в Божу справедливість, завдяки молитвам і надії на того, хто ніколи не залишить без відповіді благання пригнобленого. Адже Бог є тим, хто все знає, все чує і все бачить. Він справедливий, лагідний і неодмінно звеличує того, кого побажає, і принижує того, кого побажає, дарує владу тому, кому побажає, і позбавляє влади того, кого побажає, – як мовиться в Корані.

Сьогодні ми відзначаємо 100-річчя Курултаю, і знаковим є те, що засідання першого Курултаю розпочалося в залі Ханського палацу після здійснення намазу, так і сьогодні: ми здійснили намаз і почали це урочисте засідання.

Відомо, що організації першого Курултаю передувала низка інших подій, а саме перший Всеукраїнський мусульманський з'їзд, на якому було засновано Тимчасовий кримський мусульманський виконавчий комітет, головою якого було обрано Номана Челебіджихана. Одночасно він був обраний першим муфтієм мусульман Криму. Пізніше Номан Челебіджихан очолив уряд проголошеної Кримської Народної Республіки.

Доля Челебіджихана була трагічною, але його слова закарбовані навіки. Він казав: «Вони можуть піддати вогню весь наш край і зруйнувати все наше майно, але їм не вдасться знищити віру киримли (кримських татар)».

І сьогодні, як і 100 років тому, українці і кримські татари виборюють разом свої права на власну землю, разом протистоять агресії північного сусіда. Сьогодні, як і 100 років тому, керманічі кримськотатарського народу, муфтії кримських татар разом з українцями шукають шляхи розбудови майбутнього наших народів.

Немає сумніву, що історія циклічна, і ця подія знакова. Кримськотатарський народ, як і українці, завдяки вірі у Всевишнього і допомозі один одному подолали багато випробувань у цій тернистій боротьбі за свою свободу, справедливість і незалежність. Волею Всевишнього українці і кримські татари були, є і будуть одним цілим, бо Крим – це Україна. Наша боротьба триває і буде тривати до перемоги. Дякую за увагу (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧА. Вам дякуємо, шановний пане Айдере.

І я запрошую до слова віце-президента Всесвітнього конгресу кримських татар Мюкреміна Шахіна (*Оплески*).

ШАХІН М., *віце-президент Всесвітнього конгресу кримських татар.* Від імені мільйонів кримських татар, які проживають в усьому світі, зокрема в Туреччині, вітаю гордий український народ та обраних ним представників українського парламенту, а також вельмишановних панів президентів, прем'єр-міністрів, віце-прем'єр-міністрів, дипломатів та всіх гостей цього зібрання! Складно висловити радість, яку ми відчуваємо у зв'язку із заходами, що проводяться сьогодні у Верховній Раді України на честь першого Курултаю та Кримської Народної Республіки, які втілюють ідеали кримськотатарського народу. Дуже дякуємо.

Після Революції Гідності весь український народ протистоїть значним викликам, а ми, кримські татари, зіткнулися із найстрашнішим сном – втратою Батьківщини. Ми, кримські татари, які проживають у Криму, і діаспора, незважаючи на труднощі, завжди працюємо, докладаючи всіх можливих зусиль. Ми знаємо, що відстоїмо Україну і Крим, якщо будемо спільно працювати, наполегливо та відважно боротися пліч-о-пліч, захищаючи загальні цінності людства на основі принципів, які нам заповідали Ісмаїл-бей Гаспринський та Номан Челебіджихан.

Тому ми, кримські татари, чітко усвідомлюємо важливість дружніх відносин України і Туреччини. Ми піклуємося про розвиток дружби між двома країнами, а також про те, щоб два народи краще пізнали один одного та разом йшли у майбутнє. Дружба та співробітництво між двома народами і двома державами не є кон'юнктурним тимчасовим союзом, ми вбачаємо в цьому стратегічний обов'язок, якого потребують соціологія, історія, географія та виклики сьогодення. Співробітництво України і Туреччини започатковує консолідацію демократії, закону та прав людини в нашому регіоні. Це співробітництво є запорукою безпеки у Чорноморському та Східноєвропейському регіонах, а також процвітання та щастя народів, які там проживають. Для того щоб розвивати цю дружбу та співпрацю, кримські татари, які проживають у Туреччині, щиро докладають зусиль і продовжуватимуть це робити й надалі.

Нам всюди ставлять одне запитання: чому ви не визнаєте окупацію? Яка різниця, адже що Україна, що Росія – однаково. Ми даємо таку відповідь. Ми – не вороги російському народу. Ми обираємо демократичне, цивілізоване та вільне життя, на відміну від агресивної, колонізаційної та олігархічної диктатури. Тому наша відповідь однозначна – Україна.

Кримськотатарський народ на своїй Батьківщині воліє бути невід'ємною складовою України, отримати права національної автономії, мати можливість розвивати рідну мову, яка внесена ЮНЕСКО до списку мов, що знаходяться під загрозою зникнення, зберігати культуру, традиції, створити національні установи, загоювати разом з друзями рани, нанесені історією, а також йти у майбутнє в цивілізованій країні як миролюбний народ.

Номан Челебіджихан 100 років тому порівняв народи, які проживають у Криму, з квітами, а єдність цих народів – з красивим букетом: «Мета Курултаю – зібравши їх разом, скласти з них красивий і витончений букет, заснувати на прекрасному острові Крим справжню цивілізовану Швейцарію».

Наш народ протягом 100 років йшов цим світлим шляхом та зберігав його ідеали. Ми і сьогодні сповідуємо ці цінності. Звісно, ми віримо, що одного дня Крим повернеться у вільний світ, в Україну. І тоді ми додержимо слово, яке дали століття тому. Як сказав Челебіджихан, ми будемо працювати для того, щоб утерти сльози

нашого народу та братів наших, які живуть у цій країні. І саме тоді, в умовах кримськотатарської автономії, Крим не буде місцем, де панують репресії та несправедливість, де правлять злодії та звідки втікають люди, а стане Батьківщиною, яка зробить свій внесок у яскраве майбутнє України, де народи житимуть у братерстві, де шануватимуться культура і традиції. Слава дружбі України і Туреччини! Слава кримськотатарському народу! Слава Україні! (*Оплески*).

ГОЛОВУЮЧА. Дуже дякуємо вам за натхненний виступ.

Вельмишановні учасники урочистого зібрання! Напевно, передо всім ми маємо подякувати ініціаторам сьогоднішнього надзвичайно важливого історичного заходу. Від імені українського парламенту хочу подякувати Мустафі Джемілеву і Рефату Чубарову за цю прекрасну, правильну ініціативу (*Оплески*).

Хочу запевнити вас, всіх присутніх, що український парламент добре усвідомлює свою відповідальність за повернення Криму. Ми розуміємо, що ця боротьба має виражатися не лише на рівні риторики і законодавства, не лише під час участі наших парламентських делегацій на міжнародних та міжпарламентських майданчиках, а й конкретно допомогою родинам українців, кримських татар, які сьогодні залишаються на окупованій території і мають серйозні проблеми з тим, що представники їхніх родин заарештовані, затримані.

Тому я хочу поінформувати вас, що в Державному бюджеті України на 2018 рік завдяки нашій спільній ініціативі з Мустафою Джемілевим та Рефатом Чубаровим буде підтримана пропозиція, і Міністерству закордонних справ та Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб будуть передбачені окремим рядком видатки для створення фонду юридично-правової підтримки тих родин, представники яких сьогодні утримуються окупаційним режимом.

Також ми, звичайно, будемо робити все для того, щоб у рамках змін до Конституції відбувалися ті важливі речі, на яких сьогодні у своїх виступах акцентували увагу наші шановні колеги.

Ще раз дозвольте подякувати всім вам за це зібрання, за вашу участь, за ваш героїзм, за незламність, подякувати лідерам кримськотатарського народу, подякувати Туреччині за важливу посередницьку роботу задля звільнення лідерів кримських татар Ільмі Умерова та

Ахтема Чийгоза. Просимо вас не припиняти цю роботу до звільнення всіх політв'язнів Кремля – і кримських татар, і українців. Дозвольте висловити впевненість у тому, що ми на наступному зібранні з вами обов'язково зустрінемося у прекрасному українському Криму, де ми обов'язково будемо *(Оплески)*.

Дякую всім, хто взяв участь в урочистому засіданні. Урочисте засідання Верховної Ради України, присвячене 100-річчю першого Курултаю кримськотатарського народу, оголошується закритим *(Оплески)*.

(Лунає Державний Гімн України).

(Лунає Національний гімн кримськотатарського народу).